

KONSTRUKCIJA PAMĆENJA I SISTEMI REPREZENTACIJE

(Renata Jambrešić Kirin, *Dom i svijet – O ženskoj kulturi pamćenja*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008.)

Dr Dubravka ĐURIĆ

Univerzitet Singidunum
Fakultet za medije i komunikacije

Sa zagrebačke feminističke teorijske scene, posebno one koja se vezuje za Centar za ženske studije, a mnoge autorke sa te scene su bile ili su i dalje povezane sa Institutom za folkloristiku, stalno nam dolaze zanimljivi naslovi. Ovog puta pred nama je knjiga Renate Jambrešić Kirin o ženskoj kulturi pamćenja. Kultura pamćenja je veoma aktuelna na internacionalnoj teorijskoj sceni, a aktuelna je i na postjugoslovenskom prostoru, koji je na veoma dramatične načine doživljavao kulturne, političke i ekonomske transformacije. U „Predgovoru“ autorka objašnjava da je zanimaju rodni odnosi „kao element reprodukcije emancipacijskih i hegemonističkih diskursa te kao antropološki aspekt ideološke borbe za značenja društvenog iskustva“ (7). Kultura pamćenja obuhvata „stvaranje tradicije, odnos prema prošlosti i politički identitet, političku imaginaciju zajedništva“ (Ibid). Po sopstvenim rečima, Jambrešić Kirin ustanovljava interdisciplinarnan pristup, s osloncem na analizu diskursa. Ona prati konstrukciju prošlosti u periodu socijalizma i postsocijalizma, i to ne izolovano, već u kontekstu druge Jugoslavije, ali i šire s obzirom na globalne

političke promene u svetu u celini. Jambrešić Kirin analizira i različite segmente društva, od diskursa politike, javnih spomenika, političkih rituala, muzejskih postavki, filma, memorijalne i testimonijalne književnosti do savremene književnosti i umetnosti. Po obuhvatnosti zahvata, kao i po literaturi na koju se metodološki poziva, ovo je jedna od najkompleksnijih analiza sa kojom se susrećemo. Složenost njenog pristupa, po rečima recenzentkinje Reane Senjković, uvažava multivokalnost povesnih naracija.

Na početku prvog eseja „Moderne vestalke u kulturi pamćenja Drugoga svjetskog rata“, Renata Jambrešić Kirin objašnjava

„Kako su politički rituali – predizborni skupovi, političke demonstracije, konvencije stranaka i društava, dobrotvorne zabave, pogrebi političara, komemoracije – sinkretički spajali obilježja populizma, nacionalizma (ili jugoslavenstva) i militarne discipline, tako su i njihove sudionice drugim ženama odašiljale podjednako emancipacijske kao i konzervativno obojene poruke” (22).

Prema Renati Jambrešić Kirin, „marksistički diskurs nije priznavao autonomiju ženskog pitanja, a 'reakcionarne' pojave patrijarhalnog mentaliteta, stavova i predrasuda pripisivao je naslijeđu predsocijalističkog društva“ (24). Autorka ukazuje na činjenicu da je oživljavanje feminističkog diskursa u socijalističkom društvu krajem sedamdesetih naišlo na najoštrije osude nekadašnjih antifašistkinja, za koje je feminizam bio sinonim za nepatriotizam i uvozu „zapadnu dekadenciju“ (Ibid).

Orođnjena politika pamćenja Drugog svetskog rata, kao prelomnog, formativnog događaja za jugoslovensku zajednicu, ostala je do njenog kraja, po ovoj autorki, mitska veza, simboličko središte ideološke legitimacije i društvene transcendencije politike vlasti. Ona zato prati osnovne transformacije socijalističke kulture pamćenja Drugog svetskog rata, sve do njenog radikalnog preispitivanja tokom devedesetih godina „zbog novog iskustva rata, političke tranzicije i uspostave novih društvenih okvira nacionalne identifikacije“ (25). Jambrešić Kirin objašnjava da za razliku od povesne kulture kao rezultata obrazovnih, institucionalnih i ideoloških predstava koje

koherentno konstruišu povosno znanje u jednom društvu, kultura pamćenja ujedinjuje aktivnosti unutar različitih sociokulturnih područja i zasniva se na sposobnosti pojedinih etničkih, socijalnih, moralnih zajednica da aktivno oblikuju pluralizam spoznajnih i moralnih konsenzusa u društvu (25).

Zanimljivo je da su u početku hagiografski sročena svedočenja negirala stereotipno razumevanje žena kao slabijih, zaplašanih i emocionalno labilnijih jedinki, svedočeći o izuzetnoj hrabrosti zatvorenih komunistkinja i skojevki. Jambrešić Kirin piše:

„Bez obzira na to jesu li prikazivane kao nijeme žrtve terora ili kao hrabre *skojevke* koje su uzvikivale parole pred streljačkim vodom, za prvu fazu poratne kulture pamćenja karakteristični su posredovani glasovi žena koje su ušle u partizansku legendu kao mrtve heroine ili anonimne brojke. Prešutna (auto) cenzura svakog drukčijeg, ideološki zazornog i potencijalno kompromitirajućeg iskustva, posebno je vidljiva na primjeru preživjelih zatočenica koje su se vratile iz logora ili s prisilna rada u Njemačkoj. Njihova svjedočenja nitko nije bilježio jer je vladalo mišljenje kako je riječ o nekoj vrsti nehotimične kolaboracije ili nečasnu preživljavanju“ (29).

Autorka opisuje i trenutak kada u jugoslovensko društvo prodire zapadna popularna kultura, te je po njenim rečima, popularna kultura nastojala da prati sve intenzivnije socioekonomске promene i fragmentaciju društvenih iskustava, a da istovremeno zadrži jedinstvo utemeljivačkih priča zajednice. Pozivajući se na levo orijentisane revolucionarne zajednice, od Francuske do Oktobarske revolucije, jugoslovenske vlasti su dodale „kultu Solidarnosti i Slobode“ i „vere u Napredak“, mitove bratstva i jedinstva, herojske narodnooslobodilačke borbe i lični kult predsednika Tita:

„taj svejugoslavenski 'sin' reprezentirao je organsko jedinstvo (heterogene) državne zajednice i jedinstveni 'treći put' u socijalizam, ostajući (i poslije smrti) jedinim čvrstim uporištem jugoslavenskog identiteta“ (38–38).

Jambrešić Kirin smatra da je umnožavanje različitih nacionalnih, socijalnih i kulturnih identiteta u jugoslovenskom društvu određivalo bitne promene sve

heterogenije i sve manje nadzirane kulture grupnog pamćenja i individualnog prisećanja. Poglavlje se završava uvidom da su se likovi partizanke i njoj ideološki suprotstavljene kolaboracionistkinje suprostavili jedan drugom, ali i medijski bezglasnoj *trećoj*, koju je, rečima Renate Jambrešić Kirin, ustaški tisak opisao kao „površnu“, „iskvarenu“ ženu koja je ostala sama u svojoj samostalnosti i finansijskoj nezavisnosti, a partizanski kao ženu punu taštine. Ona postavlja pitanje zašto je

„potpuno emancipirana, neovisna i samosvjesna žena opasnost za sve ideologije koje nacionalni i društveni interes stavljaju iznad vrijednosti individualizma i etičke odgovornosti svakoga građana?“ (41).

U narednom poglavlju, „Heroine ili egzekutorice – Partizanke u 90-ima“ Jambrešić Kirin objašnjava da je bojazan da će ratna iskušenja dovesti do maskulinizacije i gubitka „esencijalnog ženstva“ kod žena saboraca, prisutna u poznatim partizanskim memoarima. Prateći dalja događanja, ona ukazuje na to da je u osamdesetim godinama liberalizaciju političkog prostora pratilo jačanje civilne scene, te dolazi do prvih osuda partizanskih ratnih i poratnih zločina. Etnički nacionalizmi po republikama jačaju, osuđuje se nacionalistički ekstremizam u drugim sredinama, i podstiče se populističko nezadovoljstvo zbog nepravde u Drugom svetskom ratu u sopstvenoj sredini. Prateći nove političko-kulturne konstelacije, autorka ističe kako se polako sporedni lik partizanke iz jugoslovenske memoaristike i drugih tekstova kulture preinačio u „fantazmu o brutalnoj, histeričnoj i prostačkoj vojnikinji čiji je svjetonazor diskreditiran, a sugerirana je njezina etnička i vjerska drugost“ (61). Objlašavajući u ovom tekstu da je tokom ratova vođenih u Hrvatskoj devedesetih godina nova politička elita činila napore da revalorizuje događaje tokom i posle Drugog svetskog rata u skladu sa „dominantnim viktimoškim obrascem identifikacije hrvatske nacije s žrtvom polustoljetne *jugokomunističke* vladavine“ (71), pri kraju ovog poglavlja, autorka kaže sledeće:

„Neuvažavanje političkih i aktivističkih glasova žena kako u socijalističkom, tako i u postsocijalističkom razdoblju, odraz je dugotrajne krize kolektivnih i etničkih identiteta, te nelagode društva koje se ne može suočiti sa svojom prošlošću onakvom kakva jest – kompleksna i traumatična – bez

pojednostavljanja ili retraumatizacije. Prošlošću u kojoj svjetski sukobi na lokalnom terenu uvijek imaju osobine građanskog rata te vuku repove rodnih, obiteljskih ili osobnih osveta i obračuna” (74).

Naredna dva poglavlja bave se umetničkim praksama. U poglavlju „Prognanice u nacionalnom kanonu: o egzilnoj ženskoj književnosti” u središtu pažnje je rad proznih spisateljica. Središnje mesto zauzima Dubravka Ugrešić, ali reč je i o autorkama kao što su Slavenka Drakulić, Rada Iveković i Neda Miranda Blažević. Renata Jambrešić Kirin prati kako se prozni diskurs ovih spisateljica menjao, kako su se menjale i društvene formacije u kojima je njihov rad nastajao, od poznog socijalizma ka ratnom postsocijalizmu i tranziciji. Prateći minuciozno kako se one kao spisateljice i njihov rad politički i poetički pozicionira u kulturi, Jambrešić Kirin ističe kako je njihova proza u socijalizmu bila apolitična. Političnost se u ženskom pismu osamdesetih jedino mogla iščitati u izravnom ili latentnom feminizmu i „razumijevanju simboličkog potencijala rodnih odnosa u kasnom socijalističkom društvu” (138). Politizacija sopstvene pozicije na način suprotstavljanja dominantnim nacionalističkim diskursima u hrvatskoj kulturi devedesetih, dovodi do isključivanja ovih spisateljica iz kanona. Njihov rad je narušavao homogenu „organsku” celinu nacionalne zajednice, te su pokrenuti mehanizmi isključivanja koji su stalno na delu.

U poslednjem eseju pod naslovom „Mljekarice bez kravlje parade: o ženskoj umjetnosti u zajednici” autorka se bavi komunalnim projektom za mlekarice multimedijalne umetnice Kristine Leko. Ovo poglavlje se bavi postpolitičkom korektnošću, bioetikom i bioumetnošću.